

Хилько Микола Іванович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>

e-mail: mykola.khylko@gmail.com

Товмаш Дмитро Анатолійович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>

e-mail: tovmash@knu.ua

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК СПРОБА ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ГАРМОНІЇ МАЙБУТНЬОГО ЛЮДСТВА

Резюме

З'ясовано, що приведення Землі до екологічної рівноваги є архіважливим завданням людства, однак досягти угоди про необхідність всесторонніх змін буде нелегко. Але питання на Порядок денний вже поставлено.

Проаналізовані роль «Римського клубу», Світових екологічних форумів та Доповідей Міжнародних екологічних Комісій в обґрунтуванні концепції сталого розвитку. Виявлено, що для більшості суб'єктів світової політики в розробці і реалізації цілей сталого розвитку переважає імітація законодавчих функцій, риторика замість реальних змін еколого-економічної парадигми. Наголошується в необхідності докорінної зміни моральної парадигми життєдіяльності людства, згідно з якою — економічним є лише те, що є екологічним.

Зазначені й проаналізовані чинники наукового, економічного, технологічного, політико-правового та світоглядного рівнів, що повсемірно гальмують запровадження моделі сталого розвитку.

Ключові слова: природне середовище, екологія, економіка, екологічна політика, екологічна криза, концепція сталого розвитку, ПРООН, цілі сталого розвитку.

Вступ

На порозі III-го тисячоліття індустріальна цивілізація прийшла до катастрофічного зіткнення з екологічною системою планети. Дух захоплює від того, з яким шаленством вона штурмує Землю, а жахливі наслідки навалюються так швидко, що ставлять під сумнів нашу можливість їх розпізнати й осягнути їх глобальний контекст. Окремі, поки-що не досить численні групи екологів борються з надихаючою, але, при ближчому розгляді, прикро малою віддачею. Не те, щоб їм не вистачало мужності, уяви чи вміння, просто їх супротивник — досить жорстока логіка розвитку світової цивілізації. Озброївшись новітньою технологією, людство наслідує той спосіб мислення, що заохочує панування над природою та її експлуатацію заради сьогоденних вигід. Воно живе за принципом: «Все, що має природа, є у великій кількості, і все це наше». Отже, не слід турбуватись з приводу ерозії ґрунтів, забруднення вод, повітря, виснаження природних ресурсів, зникнення видів рослин і тварин.

Така логіка розвитку цивілізації абсурдна і катастрофічна. Ось чому найважливішим сьогодні завданням людства є створення моделі життєздатного суспільства, яке «вміє задовольняти потреби всіх своїх членів, не прирікаючи на злидні майбутні покоління» [1, с. 29]. На жаль, реальної моделі такого суспільства поки що немає. Але землянам слід піти на сміливий та рішучий крок — зробити рятування навколишнього природного середовища головним організуючим принципом цивілізації. Це стане можливим, лише коли більшість людства прозріє перед обличчям неминучої небезпеки, і весь рід людський згуртується для застосування рішучих заходів. Настав час домовитись і про засоби досягнення цього.

Ставлячи за мету досягнення стійкого екорозвитку, варто зауважити, що про ідеалізоване нині «гармонійне» природокористування як альтернативу «хижацькому» виснажливому природокористуванню індустріальної доби можна говорити з певною мірою умовності. Так, традиційне природокористування доіндустріальної доби справді справляє враження гармонійності й збалансованості за рахунок різноманітності культурно-господарських варіацій. Але природокористування, за своєю суттю, є феноменом ресурсо- і енергоємним і відрізняється в різні часи, хіба що кількісними параметрами та сумарним навантаженням на довкілля й біосферу в цілому. Економіка людини доіндустріальної доби була збалансованою доти, доки чисельність населення не перевищувала можливостей природного середовища. У разі ж порушення такої рівноваги через посилення полювання чи рибальства, виснаження ґрунтів і пасовищ наставав голод, зростала смертність і люди змушені були мігрувати в інші регіони. Цей стереотип людської поведінки, стосунків людини з довкіллям у тих чи інших формах відтворюється на різних етапах її історії.

Міграція й експансія населення завжди відбуваються в напрямку більшої концентрації природних ресурсів. Загалом, тенденція «розв'язання суперечностей між довкіллям і суспільством за рахунок освоєння нових територій і природних ресурсів проходить через усю історію людства, втілюючись у міфи та сказання про незвідані багаті землі, заселені дивовижними рослинами й тваринами, в прагнення розширення Ойкумени й пошуку Ельдорадо. Ідеології мандрів, пошуку й освоєння нових територій передували факт виснаження попередніх як наслідок незбалансованого природокористування» [2, с. 134].

Отже, втручання людини в природні процеси завжди мало небезпечні наслідки. Подібні стосунки людини з природою часом, і не безпідставно, зводять до феномену так званого «біологічного імперіалізму», тобто природного прагнення будь-якого організму зайняти якомога більше середовища для себе й своїх нащадків. У цьому розумінні людина мало чим відрізняється від інших біологічних видів, окрім того, що має технології як знаряддя досягнення своєї мети.

Прикметно, що і в наш час не припиняються пошуки дослідниками можливостей подолання обмеженості природних ресурсів біосфери, а деякі з них пропонують навіть здійснити експансію позаземного простору шляхом створення штучних біосфер і освоєння ресурсів Космосу. Прибічники цих програм пропонують розпочати освоєння придатних для життя людини місць у Сонячній системі, потім в Галактиці і взагалі у Всесвіті [3, с. 68]. «Але, — як слушно зауважують екологи, — якщо припустити можливість створення людиною штучних біосфер, котрі були б максимально наближеними за своїми властивостями до біосфери Землі й придатними до людського проживання, то виникатиме низка нових складних біологічних, технічних, філософських і етнічних питань. Насамперед, виникає питання про граничність адаптивних можливостей самої людини, у тому числі й здатності її пристосування до штучних систем життєзабезпечення. Не менш складною етичною проблемою є визначення претендентів на «щасливе життя» в штучних космічних біосистемах, яким чином, шляхом яких втручань в природу людини, їх можна адаптувати до такого існування» [2, с. 135].

Аналізуючи подібні концепції та програми, академік К. Паавер підкреслив, що «в наші дні стали популярними ідеї переселення людини в космос. Вчені пристрасно обговорюють можливість встановлення контакту з позаземними антропоїдами навіть за межами Чумацького шляху. Водночас, навколо нас стискається петля суто земних глобальних проблем. Чи вдасться уникнути їх нашим нащадкам?» [4, с. 14–15].

І справді, при всьому значенні досліджень навколосемного простору, землянам, перш за все, треба прагнути поліпшити екологічний стан своєї планети, негайно зайнятись пошуком нових шляхів і механізмів

гармонізації взаємодії людини і природи, інакше як би не закінчились рожеві надії деяких «мрійників» про «щасливе життя» в штучних космічних біосистемах глобальним омніцидом — загибеллю всього живого. Не допустити подібне в змозі лише виважена політика світового співтовариства.

Методи дослідження

Дана стаття базується на методології інтегративного і комплексного підходу, що включає в себе як загально-філософські так і специфічні методологічні засоби окремих наукових царин. Так, принцип об'єктивності дозволив неупереджено проаналізувати наукові доробки дослідників проблем сталого розвитку, сприяв використанню матеріалів світових екологічних форумів. Історико-логічний підхід дозволив з'ясувати еволюцію, сучасний стан, проаналізувати зміст та базові елементи понятійно-категоріального апарату концепції сталого розвитку.

Характерним для статті є використання науково-системного підходу з врахуванням нелінійних взаємодій між основними факторами впливу, що сприяли комплексному аналізу ціннісних основ цілей сталого розвитку, здобутків і проблем у формуванні концепції сталого розвитку, характеристиці шляхів та моделей екологізації політики в Україні.

Подібна багатовекторність і множинність застосованих методів пов'язана як зі складністю такого об'єкта дослідження як «сталий розвиток» так і не лінійності, відкритості, дискретності і нерівномірності, циклічності та інтегративності у досягненні світової спільноти цілей сталого розвитку. Однак саме такий підхід дозволив вирішити основну мету статті — дослідити можливості створення моделі життєздатного суспільства, яке взмозі гарантувати гідний рівень життя нинішніх поколінь і водночас гарантувати його для прийдешніх поколінь.

Результати дослідження

У загальному розумінні, політика — це засіб прийняття колективних рішень. Зараз ми зіштовхнулись з необхідністю вибору, важкого, як ніколи раніше в людській історії. Мистецтво політики має бути доведено до меж можливого, зокрема в досягненні широкого розуміння небезпеки, що нависла над нами, і у плануванні спільних дій, які б мали шанси на успіх. І немає сумніву, що, лише досягнувши деякої згоди відносно своїх цілей, людство у змозі здобути тимчасову перемогу. Щоправда, завдання приведення Землі до екологічної рівноваги вимагатиме вельми тяжких змін у вкоріненому способі мислення та дій. Врешті-решт, обов'язок «лікувати» навколишнє середовище належить не тільки розвинутим країнам, а й всьому людству.

Звичайно, досягнути світовому співтовариству угоди про необхідність всесторонніх змін буде нелегко. Історія людства має чимало прецедентів у проведенні різноманітних і всеоб'ємних інституціональних змін і

спільних зусиль, коли спільна мета (хоч і не в глобальному масштабі) зводилась в головний організуючий принцип кожного інституту суспільства, або групи держав. Наприклад, об'єднання зусиль держав, навіть з різним політико-економічним укладом для розгрому нацистської Німеччини та імператорської Японії; план Маршалла («Програма відбудови Європи»); план Макартура із перевлаштування японського суспільства та економіки; рішення Трумена (1947 р.) надати значну допомогу Греції і Турції з тією ж метою; створення НАТО та інших воєнних союзів для стримування розповсюдження комунізму воєнними, політичними й економічними засобами.

Масові прояви антикомунізму набували іноді неочікуваних форм. Таке, наприклад, сталося у США під час прокладання шосейної мережі між штатами. Кошти на будівництво асигнувалися на підставі «закону про оборонні автостради між штатами», прийняття якого було схвалено зокрема тому, що він був покликаний служити першочерговій меті — поразці комунізму. Коли Радянський Союз вивів у 1957 році на орбіту штучний супутник, Сполучені Штати розпочали здійснювати першу федеральну програму освіти — не тому, що президент і більшість у конгресі усвідомили, нарешті, значення освіти як такої, а через те, що підготовка вчених та інженерів стала розглядатися під кутом зору боротьби з комунізмом. Одночасно США заходилися здійснювати свою космічну програму — і теж не тому, що більшість у конгресі раптом загорілася бажанням вивчати Всесвіт, а щоб завдати удару комуністичній ідеї. Так само чинив і Радянський Союз, роздмухуючи пожежу світової соціалістичної революції і проводячи політику геноциду проти власного народу, як спільника світового імперіалізму. Тобто, прикладів об'єднання зусиль для вирішення стратегічних завдань можна навести немало [5, с. 296–297].

Боротьба ж за врятування глобального навколишнього середовища в певному розумінні значно важча, ніж боротьба з фашизмом, комунізмом чи імперіалізмом, оскільки доводиться вести війну «проти самих себе». Ми самі для себе є і ворогом, і єдиним союзником. Існує думка, що регулятивні й адаптивні можливості біосфери є необмежені, і тому можна покладатися на те, що «якось воно буде». Це саме й є той випадок, коли суспільство недооцінює реальну небезпеку для свого майбутнього.

Неістотні політичні заходи, малозначні переробки нині діючих програм, помірковане поліпшення законодавства, риторика замість справжніх змін — усе це, на жаль, є досить типовим для сучасної (і особливо української) екологічної політики.

Людство загалом покірливо погоджується із знищенням світових дощових лісів та їх мешканців, з втратою місцевості Чорнобиля, Аральського моря, столітніх лісів Тихоокеанського узбережжя Північного Заходу США та Сибіру, родючих ґрунтів Середнього Заходу, рослинності та ґрунтів Гімалаїв, Байкалу, Сахеля. Ми пасивно ставимося до таких фактів,

як щоденна смерть 37 тис. дітей, зменшення товщі озонового шару, руйнування кліматичного балансу, що існував з часів виникнення людства. Але все це може бути лише початком розплати за наші екологічні прорахунки.

Тому всілякі спроби відтягнути застосування кардинальних заходів з охорони навколишнього середовища неминуче приведуть до дуже негативних, трагічних наслідків такої політики. Особливо небезпечним є так званий «дисфункціональний спосіб мислення», властивий ненаситному споживачеві, якому довкілля видається лише як вмістилище ресурсів, «дарів природи». Тоталітаризм та споживацтво призвели до криз, які характерні розвиненій індустріальній цивілізації, — обидва є прикладами безрозсудного відчуження людини від природи і збожеволівшої технології. Як тоталітаризм «пресеує» людей у державу, так і нова ідеологія примушує нас невинно споживати, одночасно посилюючи ідею нашої відособленості від Землі. Саме цей неприродний та згубний спосіб мислення і є нашим справжнім ворогом [5, с. 299–300].

Твердження, що подальший розвиток суспільства за існуючим зразком приведе людство до соціальної рівності, як цілком справедливо застерігали автори всесвітньо відомих «Меж зростання», є одним з найбільш поширених у сучасному суспільстві міфів [6, с. 185]. Отже, виникає необхідність вироблення нових підходів до економіко-екологічного розвитку, які б забезпечували гідний рівень життя і сприятливе природне середовище. Виходячи з цього, найбільш адекватною моделлю «життєздатного суспільства» слід вважати таку, що передбачає необхідність узгодження соціально-економічного поступу із законами природи й перехід до збалансованого природокористування, підтримку його стабільності, ландшафтного та біологічного розмаїття, а також встановлення соціальних механізмів, які, власне, здатні забезпечити таку узгодженість.

Але як це зробити? Як зосередити енергію країн, суттєво відмінних одна від одної, з усіх можливих параметрів і спрямувати зусилля людства на раціональні зміни, котрі будуть здатні зберегти життя на планеті?

На наш погляд, неоціненним у даному випадку є концепція сталого розвитку. У виробленні важливих концептуальних підходів до її обґрунтування і вирішення велику роль відіграв «Римський клуб», який у 70-х роках гостро поставив проблеми глобальної екологічної кризи і подальшого розвитку людства на «порядок денний». Не можна не помітити, що в перших доповідях клубу провідна роль відводилась науково-технічним аспектам екологічних проблем, що досить виразно відображено в праці групи М. Медоуза «Меж зростання» (М., 1978), то в наступних доповідях — «Людство на поворотному рубежі» М. Месаровича і Е. Пестеля (Нью-Йорк, 1974), «Перегляд міжнародного порядку» Я. Тінбергена (Роттердам, 1975), модель «Глобальні обмеження і новий погляд на розвиток», розроблена групою японських вчених під керівництвом І. Кайя, латиноамериканська модель

дослідження шляхів вирішення глобальних проблем країнами, що розвиваються, створена під керівництвом А. Еррери, модель «Цілі глобального розвитку» (керівник Е. Лассо), в якій відображено необхідність перебудови системи цілей і орієнтирів соціального прогресу, розробка Д. Габора з ін. «За межами епохи марнотрацтва» (Мілан, 1976), А. Пестеля «За межами зростання» (Москва, 1988), А. Печчеї «Людські властивості» (Москва, 1980) нарешті, доповідь І. Боткіна та ін. «Нема меж навчанню» (Нью-Йорк, 1979) і праця А. Гора «Земля у рівновазі. Екологія і людський дух» (Нью-Йорк, 1993) та ін. — суттєве місце приділяється соціальним і культурним передумовам пом'якшення екологічної ситуації.

Зазначені глобальні моделі допомогли сприйняттю екологічних проблем як першочергових і, безперечно, стимулювати розвиток як «неформального зеленого руху», так і створенню відповідних державних (міністерств, агенств по охороні природи) і міжнародних (ЮНЕСКО, ЮНЕП) органів і організацій на які покладено регулювання діяльності в галузі природокористування. І вже в 60-х роках ООН переходить до комплексного багатостороннього природоохоронного співробітництва. Це увінчалось прийняттям у 1972 р. на Першій всесвітній конференції по навколишньому середовищу міжнародних природоохоронних принципів (Стокгольмська декларація) та створенням спеціального органу — Програми ООН по навколишньому середовищу (ЮНЕП). У 1983 р. ООН створила Всесвітню Комісію по навколишньому середовищу і розвитку, якою було розроблено і затверджено Генеральною Асамблеєю ООН у 1987 р. «Всесвітню стратегію охорони природи».

У важливому звіті цієї Комісії «Наше спільне майбутнє» пролунало попередження про те що людство повинно змінити багато чого у своїй діловій активності і способі життя, бо інакше його чекають тяжкі випробування й різке погіршення навколишнього середовища. Економіка повинна задовольняти потреби і законні бажання людей, але її зростання повинно вписуватись у межі екологічних можливостей планети. Комісія, названа за прізвиськом свого голови Комісією Брундтланд (прем'єр-міністр Норвегії) закликала до «нової ери економічного розвитку, безпечного для навколишнього середовища». Було заявлено: «Людство в змозі зробити розвиток сталим — забезпечити, щоб воно задовольняло потреби теперішнього часу, не піддаючи ризику здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [7, с. VII].

Саме так вперше в міжнародних документах було використано термін «Sustainable development», який в українському перекладі інтерпретується як «Сталий розвиток». У 1989 р. ООН розпочала підготовку конференції по розвитку і навколишньому середовищу, щоб сформулювати принципи досягнення сталого розвитку. Комісія Брундтланд визначила сутність поняття «сталого розвитку» двома ключовими моментами:

принципом справедливості для прийдешніх поколінь (збереження для них природних ресурсів) і комплексним прийняттям рішень (врахування екологічних обмежень при прийнятті економічних рішень). Комісія зазначила, що загальною ідеєю стратегії сталого розвитку є необхідність інтегрування екологічних та економічних підходів у реальних діях. Це передбачає як інституційні угоди на всіх рівнях, так і зміну стратегічних державних пріоритетів.

Загалом програму сталого розвитку Комісії Брундтланд було підтримано в цілому ряді наукових досліджень і звітів міжнародних організацій, а також на Конференції по навколишньому середовищу та розвитку у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) і Йоганнесбурзі (2002 р.). І все ж інтерпретація поняття «сталого розвитку» вимагає більш конкретного визначення. З одного боку під ним розуміють такий економічний розвиток, який забезпечує стійкий рівноважний стан навколишнього середовища, а з другого боку — стійке, постійне економічне зростання. Але економічний розвиток і економічне зростання це не одне і те ж. Економічний розвиток — загальне поняття, яке враховує соціальні, екологічні та інші складові, а характеристики ж економічного зростання обмежуються здебільшого доходом та валовим продуктом на душу населення.

Розгляд двох домінуючих концепцій розвитку світової системи — ресурсної та біосферної — класичне розуміння «сталого розвитку» поки що недостатньо прояснює шляхи ліквідації глобальної екологічної кризи. Класичне визначення сталого розвитку — як такого, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби, безсумнівно близькі до ресурсних концепцій. Біосферній же концепції відповідає таке трактування сталого розвитку, коли господарча діяльність не веде до перевищення критичного порогу збурення біосфери або коли зберігається такий обсяг природного середовища, який зданий забезпечити стійкість біосфери з включеною в неї господарською діяльністю людини. Це такий шлях господарювання, «який призводить до мінімуму виснаження природних ресурсів і зменшує забрудненість навколишнього середовища» [7, с. 6].

Розробники стратегії сталого розвитку прагнуть врахувати не тільки стійку нерівновагу органічного світу, а вкрай неврівноважені процеси соціально-економічного розвитку. Це зробити непросто, адже для досягнення сталого розвитку необхідні відповідні передумови. Такими, як зазначається в доповіді міжнародної комісії з навколишнього середовища є: — політична система, яка здатна забезпечити участь широкої громадськості у прийнятті рішень; — економічна система, яка могла б забезпечити розширене виробництво та технічний прогрес на власній міцній базі; — соціальна система, здатна знімати напруження, що виникає при негармонійному економічному розвитку; — система ефективного виробництва,

орієнтованого на збереження еколого-ресурсної бази; — технологічна система, яка могла б стимулювати постійний пошук нових рішень; — міжнародна система, що сприяла б сталості торгових та фінансових зв'язків; — аміністративна система, достатньо гнучка, здатна до самокорекції [8, с. 69].

Такий спектр передумов обґрунтування стратегії подальшого розвитку людства і зокрема переорієнтації системи сучасного матеріало- та енергоємного екологічно небезпечного природокористування є слушним і відбиває масштабність завдань, що постали перед людством. Об'єднання в єдиний комплекс різнопланових заходів — від удосконалення конкретних технологій до поліпшення «людських якостей» (А. Печчеї) і переосмислення засад та стратегій подальшого існування соціуму — безумовно буде корисним для досягнення стану усталеного розвитку.

Однак, як цього досягти — невідомо. Попри всі зусилля світової науки у людства немає готових моделей сталого розвитку суспільства. І все ж, як стверджує професор В. Крисаченко можна вказати на три основні моделі:

«Перша передбачає «заморожування» рівня розвитку продуктивних сил на досягнутому рівні, оскільки подальше нарощування виробництва призведе до екологічної катастрофи. Такий підхід набув значного поширення після оприлюднення доповідей Римського клубу. Але як згодом виявилось, людство не збирається зупинити промислове зростання, тим більше, що з'явилися деякі обнадійливі тенденції у галузі технології, енергоспоживанні, нових матеріалах, які додали оптимізму щодо відносин людства з довкіллям.

Друга модель ґрунтується на руссоїстському гаслі «повернення назад, до природи». Попри здоровий глузд, на жаль, такі заклики — утопічні, оскільки «дика природа» може утримати, як про це свідчить практика традиційного природокористування, щонайбільше 10–12 млн. чоловік.

Третя модель орієнтується не концепцію «коеволюційного розвитку людини і біосфери». Оскільки поступ цивілізації припинити немає ні можливості, ні доцільності, доводиться вишукувати такі форми взаємин з довкіллям, за яких останнє активно включається у сферу людських інтересів, але зберігається як еволюціонуюча система. Таким чином йдеться не про охорону чи збереження певних структур та елементів біосфери, а надання їй такої стратегії розвитку, за якої не втрачається її ідентичність, забезпечується сталість видового та кількісного складу. Принциповою обставиною при цьому є те, що докорінно змінюється рушій та спрямовувач самоорганізації і розвою біосфери: до виникнення людини таким чинником виступали внутрішні закономірності саморуху та саморозвитку, антропогенна ж доба на роль організатора біосфери висунула людину — і як найпотужнішу геологічну силу, і як субстанцію, обдаровану розумом, на які і покладається виконання коеволюційної стратегії поступу» [9, с. 35–36].

Міжнародна конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) однією з головних проблем, що розглядались, висунула нероздільність задач економічного розвитку та збереження природного середовища і сформулювала такі установки: економічний розвиток у відриві від екології призводить до перетворення Землі в пустелю; екологія без економічного розвитку закріплює зубожіння й несправедливість; рівність без економічного розвитку — зубожіння для всіх; екологія без права на дію є часткою системи покріпачення; право на дію без екології торує шлях до колективного знищення, яке рівною мірою зачіпає усіх [10, с. 22].

Ріо-де-Жанейрська конференція вперше за історію людства наголосила про необхідність сталого розвитку, при якому усуваються суперечності між соціально-економічним зростанням, природокористуванням і збереженням великих і малих екосистем та визначила основні положення стратегії сталого розвитку: — сталий розвиток — це регульований процес, більш упорядкований порівняно з існуючим; — прагнення до безмежного збільшення обсягів виробництва і споживанні врешті-решт веде до соціально-економічних потрясінь; — регуляторами сталого розвитку є чисельність населення, споживання і обсяги промислового виробництва які мають свої квоти і ліміти на викиди, а також технологія; — сталому розвитку притаманні регульований розвиток суспільства і біосфери, націленість ведення економічної діяльності та екологічного господарства на задоволення не індивідуальних, а суспільних інтересів; — чинниками соціально-економічної дестабілізації є погіршення стану здоров'я і скорочення середньої тривалості життя, економічний спад, етнокультурна деградація та зростання соціально-політичної напруги і т. ін.; — у процесі сталого розвитку задоволення існуючих потреб здійснюється без втрат для сучасного і майбутнього поколінь; — сталий розвиток має врахувати геополітичне розташування країн, їх культуру, особливості соціально-економічного розвитку; — екологічний аспект сталого розвитку передбачає збереження стійкості біосфери як системи; — передумовою переходу до сталого розвитку є соціально-економічна стабілізація; — всі країни мають право застосувати власні концепції стійкого розвитку [8, с. X].

Акцентуємо увагу на те, що концепція сталого розвитку вироблялася тоді, коли всі ознаки глобальної катастрофи і потенційного «кінця людства» вже стали реальністю. Вона вироблялася, — на думку А. Толстоухова, — не як протиотрута чи механізм подолання локальних негараздів, а як універсальна система подолання глобальної катастрофи [11, с. 251]. Оскільки в основі останньої знаходиться екологічний чинник, то очевидно, слід уже вести мову і про сталий екологічний розвиток.

Дана концепція знову стала «центром» уваги політиків світу на новому самміті під егідою ООН, який відбувся восени 2002 року — на цей

раз в Йоганнесбурзі (Південна Африка). Продовжуючи традиції саммітів, що відбулися за тридцять і десять років до того, відповідно у Стокгольмі та Ріо-де-Жанейро, учасники Йоганнесбурзької конференції обговорили наявні проблеми навколишнього середовища та можливі шляхи відповідей на ці проблеми. Були прийняті нові нормативні документи, зокрема «Йоганнесбурзька декларація по сталому розвитку» та «Йоганнесбурзький план впровадження».

В документах Йоганнесбурзького самміту визнається, що останніми роками глобальне середовище продовжує зазнавати випробувань: зникає біологічна різноманітність, збільшуються площа пустель, потепління тощо, які вимагають здійснення негайних заходів світовим співтовариством. Відзначаючи деякий прогрес, особливо в усвідомленні зазначених проблем, конструктивний пошук спільного їх вирішення, все ж ті засади екополітики, що викладені в документах йоганнесбурзького самміту, породжують і дещо скептичне ставлення до спроможності сучасної влади радикально вирішити проблеми загрози існуванню природного середовища. Перш за все необхідно відмітити, що у центрі уваги учасників самміту знаходяться, знову ж таки, не власне екологічні проблеми, а саме концепція сталого розвитку, де збереження навколишнього середовища є лише складовою, поряд з економічним і соціальним розвитком [11, с. 256].

Виходить, що екополітичні цілі обмежуються цілями «керування природою», яка розглядається фактично базою природних ресурсів. Отже йдеться про те, що природне середовище все ще вважається засобом для здійснення сталого розвитку, тобто майстернею людини, своєрідною коморою запасів їжі — і лише в цьому її цінність, лише для цього ми маємо прагнути зберегти навколишнє середовище, не дати загинути біологічній різноманітності.

Подібна точка зору в наш час є застарілою і неспроможною вирішити глобальну екологічну проблеми, адже у ній відсутній сам ціннісний аспект природи як такої, передає статику, а не динаміку розвитку суспільства і природи. Це принципово нове положення: збереження природи нерозривно пов'язане з питанням розвитку. Сам же розвиток суспільства має відбуватися за умови збереження природи [12, с. 281].

Важко уявити собі, що навколишнє середовище можна врятувати за відсутності не лише загальної згоди на постановку такого завдання, але й необхідного конкретного досвіду глобальної співпраці з будь-якої проблеми, що за складністю хоча б віддалено нагадувала нинішню. Але навіть у цьому випадку потрібно знайти розумні шляхи об'єднання заради спільної справи, оскільки криза, з якою ми зіштовхнулися, виявляється надто серйозною і може бути подолана лише у глобальному масштабі. Проте звернення до того чи іншого аспекту проблеми чи спроба вирішити її лише

у тому чи іншому регіоні світу в кінцевому підсумку приречена на провал. Людська цивілізація зараз настільки складна і багатоліка, що поки що важко зрозуміти, як нам усім разом узгоджено реагувати на глобальну екологічну кризу. Проте обставини вимагають від нас саме цього.

Насамперед слід досягти широкої згоди в питанні збереження навколишнього середовища і збалансованого розвитку. Особливо важливим тут є метод досягнення консенсусу, оскільки завдяки йому встановлюються пріоритети і визначаються цілі. В історичному плані консенсус досягався лише з появою смертельної загрози. Такою проблемою нині є екологічна.

Екологічна криза визріває повільно й непомітно. Тому істотно важливо, щоб ми, не чекаючи очевидних ознак катастрофи, негайно взялися за досягнення консенсусу з рятування навколишнього середовища як нового організуючого принципу цивілізації.

Добровільне прийняття такого принципу означає тотальну мобілізацію усіх напрямків сучасної політики, природоохоронних програм, законів і інститутів — усіх можливих засобів для того, щоб зупинити знищення навколишнього середовища, зберегти й впорядкувати нашу планету.

Незважаючи на відсутність відповідних реальних прецедентів глобального реагування, яке необхідне вже сьогодні, історія все ж дає нам принаймі деякі переконливі моделі співпраці — той же план Маршалла. Блискуче співробітництво, до цього небачене, повернуло сили кількох заможних країн і кількох порівняно бідних — натхнених спільною метою — на перебудову цілого регіону світу та зміну його укладу життя. План Маршалла показує, як широкомасштабне бачення спроможне втілитися в ефективні дії. І варто пригадати, чому план виявився таким вдалим.

Загальноновизнано, що план Маршалла був стратегічною допомогою США країнам Західної Європи в економічній, політичній та соціальній сферах. Він реалізувався на достатньо довгостроковій основі, сприяв докорінній структурній переорієнтації, а не просто здійснював ще одну програму «розвитку». План був свідомо спрямований на зміну динаміки тієї системи, якій допомагав, полегшуючи таким чином виникнення розумної економічної моделі.

Слід також відзначити регіоналізм плану Маршалла та стимулювання ним європейської інтеграції. Від самого початку план сприяв поширенню політичних рамок співробітництва, тобто об'єднанню Європи. У цьому відношенні він спирався на принцип координації всіх акцій з усіма країнами регіону. Як підсумок ми бачимо об'єднаний Європарламент, радикальні кроки в бік Європейського політичного товариства, Європейське економічне співтовариство, спільну грошову одиницю.

В момент свого висування ідея об'єднаної Європи виглядала такою ж малоюмовірною, як і ідея подолання екологічної кризи в наш час. Віцепрезидент США А. Гор вважає, що сьогодні потрібно щось схоже на план

Маршалла — глобальний план екологічного порятунку, масштаби і складність якого були б здатні затьмарити його попередника. Потрібен план, який поєднував би у собі такі елементи: розмах і довготривалість, ретельно вивірену фінансову допомогу країнам, що розвиваються, і масовану розробку, а потім і передачу відсталим країнам нових технологій, необхідних для стійкого економічного розвитку, всесвітню програму стабілізації чисельності населення країн світу і неодмінне зобов'язання індустріальних країн прискорити власний перехід до екологічно відповідального виробництва [5, с. 323–325].

Зрозуміло, що реалізація такого глобального плану екологічного порятунку неможлива без досягнення консенсусу, без спільних ідеологічних поглядів на майбутнє, чи в усякому разі, загальної схильності до відповідних ідей і цінностей. Відрадно відзначити, що на рубежі третього тисячоліття людство стало значно ближче до консенсусу з основоположних політичних, економічних і етичних принципів. За останні роки більша частина світу зробила три важливих вибори: — бажаною формою політичного ладу визнана демократія; — домінуючою формою економічного устрою став модифікований вільний ринок; — більшість людей усвідомлює себе органічною частинкою глобальної цивілізації, що допомагає краще збагнути наш моральний обов'язок перед майбутнім. Навіть країни, які офіційно все ще перебувають в опозиції до демократії та ринкових відносин, схоже, по троху посуваються в цьому напрямку.

Створення моделі життєздатного суспільства потребує наукового, економічного, технологічного, політико-правового та світоглядного рівнів вирішення. Всі вони відіграють надзвичайно важливу роль і у формуванні моделі усталеного екорозвитку. Але цьому перешкоджає декілька чинників: відсутність «балансу» прав особи і її відповідальності перед суспільством; повсюдна корупція і терпимість до соціальної несправедливості між індустріально-розвинутими країнами і країнами третього світу.

У країнах, які вважають себе вільними і демократичними, наполягання на правах людини повинні супроводжуватися поглибленим розумінням відповідальності її перед суспільством. Така позиція сама собою є важливою для екології в тому розумінні, що вона стосується проблеми рівноваги прав і обов'язків. По суті, ця рівновага завжди порушувалася. Так, у колишніх посткомуністичних країнах з правами особистості рахувалися мало, акцент робився на обов'язках і відповідальності. У значній частині країн третього світу така проблема взагалі не ставилась. Натомість, на Заході надто відхилились у бік прав особистості й опинились так далеко від почуття обов'язку, що тепер важко адекватно захищати будь-яке право, що належить нації чи суспільству в цілому, а ще важче зробити це з правами всього людства чи майбутніх поколінь. Сьогодні чи не єдиним шляхом мобілізації суспільної думки на захист екологічних прав є зосередження

уваги на жертвах тієї чи іншої екологічно хибної практики. Отже, поряд зі шкодою, що була завдана людям, важливо визначити й шкоду, заподіяну суспільству, світу в цілому чи майбутнім поколінням.

Теперішня відокремленість особистості від суспільства цілком корелює з ідеєю нашої відокремленості від природи. Обидві тенденції засновані на тій самій філософській основі — всепоглинаючій вірі в могутність інтелекту й особистості. Усвідомивши свій органічний зв'язок з іншими людьми, ми тим самим зобов'язуємося об'єднатися з ними для адекватного захисту своїх природних прав — таких, як право дихати чистим повітрям і пити чисту воду, що рівною мірою властиві і нам, і всьому суспільству, нації чи світу в цілому [5, с. 303–304].

Щодо другого негативного чинника — повсюдної корупції, то це зло процвітає в усіх країнах, незалежно від типу соціально-економічного ладу, рівня розвитку чи впливу на хід світових подій і, в певному розумінні, також становить екологічну небезпеку. Корупція підриває відповідальність, на якій базується демократія та колективний благоустрій навколишнього середовища. Крім того, корупція розкладає систему в цілому, і тому той, хто вважає, що «моя хата з краю» своєю інертністю потурає їй. Отже, для ефективного запровадження моделі життєздатного суспільства до політичних «викидів» корупції слід ставитися, як до зла, по суті, не меншого, ніж отруйні викиди в повітря і воду.

На здатність суспільства висувати глобальні ініціативи довгострокового характеру згубно впливає також терпимість до повсюдної соціальної несправедливості між індустріальними і слабко розвинутими країнами. Встановлення справедливості та захист навколишнього середовища мають відбуватись одночасно в будь-якому суспільстві, стосується це внутрішньої політики чи угоди «Північ — Південь». Без подібних обов'язків людству не впоратися з таким невідкладним і масштабним завданням. Вже зараз діалог бідних і багатих націй утруднений дещо цинічним ставленням третього світу до мотивів, що рухають індустріальні країни. Це було наочно продемонстровано на Міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) і Йоганнесбургу (2002 р.).

Як відомо, швидке економічне поліпшення — це питання «життя або смерті» для більшості країн третього світу. Життя довело, що ці країни мають йти більш раціональним шляхом, ніж тим, яким рухались у свій час індустріальні країни. Інакше — бідність, голод і хвороби загублять цілі народи. Є велика ймовірність виникнення війн за володіння природними ресурсами, скажімо, водою тощо. Але яке суспільство заради рівноваги довкілля готове пожертвувати своїм комфортом чи економічним зростанням? Отже, впровадження екологічно чистих, дорогих технологій у країнах третього світу є неможливим, а під кутом зору їх керівництва і не актуальним.

Багаті країни часто діють через багатопрофільні інститути на зразок Всесвітнього банку та регіональних банків розвитку. Але міжнародні програми розвитку нерідко обертаються для країн, які одержують допомогу, катастрофою. Справа в тому, що багато великих проектів націлювалися підняти в них промисловість водночас, навіть якщо під загрозою опинялося навколишнє середовище. Типовою є ситуація, коли фінансовані індустріально розвинутими країнами проекти мало коли повністю відповідали справжнім потребам третього світу і його природному оточенню. Як результат — занадто багато проектів принесло більше шкоди, аніж користі, зруйнувавши як екологічний баланс, так і стабільність суспільства. Частково за це довелося розплачуватися занепадом духовності людей, цинізмом та спрощеними висновками про небажаність промислового розвитку як такого [5, с. 305, 306, 325].

Є чимало інших проблем, невирішеність яких суттєво ускладнює створення моделі життєздатного суспільства. Насамперед це: — різноманітність країн і народів стосовно політичного устрою, рівня економічного й культурного розвитку; — сильна опозиція вимогам глибоких еколого-економічних перетворень в найрозвинутіших країнах; — інтеграція слаборозвинених країн у світову економіку і збереження їх суверенітету; — створення та передача (поширення) екологічно придатних технологій; — підготовка, підписання та виконання міжнародних договорів та угод по збереженню природного середовища; — проведення доцільної екологічної політики в окремих державах і проблема наднаціональної влади; — стабілізація чисельності населення; — формування етики стійкого розвитку; — мінливість громадської думки щодо економіко-екологічних пріоритетів; — труднощі з фінансуванням екологічних програм; — небажання взяти на себе відповідальність за розробку ефективної екологічної стратегії (моделі) тощо.

Зазначені проблеми досить важливі, а тому ми зупинимось на них в тій чи іншій мірі при аналізі соціально-економічних та політико-правових чинників, які відіграють найсуттєвішу роль у становленні суспільної моделі збалансованого розвитку.

Насамперед, важливою складовою становлення життєздатного суспільства є наука. Слід зауважити, що на попередніх етапах розвитку цивілізації вона виступала як засіб підпорядкування людиною всіх природних сил і ресурсів, які вважалися невичерпними, так само як і необмеженими вважалися права людини індустріального суспільства на володіння ними. Одним із наслідків дотримання цієї парадигми й стала сучасна екологічна криза. Сьогодні завдання науки полягає у визначенні меж подальших антропогенних впливів на довкілля й передбачення їх наслідків як для природи, так і для людини. Тобто наука є не лише чинником, провідною формою пізнання світу, а й основою прийняття обґрунтованих рішень. Посилюється її експертна функція в суспільстві.

Екологічна експертиза має ґрунтуватися на глибоких знаннях законів розвитку та функціонуванні біосфери, природи в цілому. Це дає можливість порівнювати стійкість різних гео- та біосистем з антропогенними впливами і таким чином встановлювати допустимий рівень антропогенних впливів на ті чи інші системи. Водночас слід зазначити, що стійкість багатьох екосистем ще невідома. «Подолати цей розрив між наявними і необхідними знаннями дає змогу принцип комплексності, коли екологічна експертиза набуває міждисциплінарного, інтегративного змісту, потребуючи даних різних галузей науки, котрі, у свою чергу, мають бути організованими в певну систему (структуру, ієрархію) знань, яка стає основою здійснення вибору й прийняття рішень» [2, с. 138]. Отже, на вчених і на науці загалом лежить відповідальність за здійснені рекомендації.

Важливим чинником забезпечення усталеного екорозвитку є вироблення адекватної економічної моделі розвитку. Економіка індустріального суспільства є енерго- і ресурсовитратною і, крім того, надзвичайно забруднюючою. Це зумовлює необхідність докорінної зміни самого вектору економічного розвитку з акцентом на науко- енерго- і ресурсоемність, на природосумісні, екологічно чисті і маловідходні технології. Але тут людство підстерігає чимало труднощів. Як не парадоксально, саме індустріальний світ багато в чому заважає прогресу. І, мабуть, найбільшим гальмом на шляху глобального плану врятування природного середовища є вимога, щоб розвинуті економіки самі зазнали глибоких перетворень.

Нова економічна модель розвитку вимагатиме від багатих країн спонсорувати передачу екологічно прийнятних технологій третьому світу, а також сприяти стабілізації чисельності населення відсталих країн і втіленню нової моделі стійкого економічного прогресу. Однак, для ефективного розв'язання такого завдання багатим країнам самим необхідно здійснити перехід, який у певному розумінні (через руйнування усталених структур) більш болісно позначиться на них, аніж на третьому світі. Значить, сильна опозиція змінам є неминучою. І все ж перехід може і має відбутися — як у розвиненому світі, так і в країнах, що розвиваються. А коли це станеться, перехід, найвірогідніше, буде оформлений глобальними угодами, які зобов'язуватимуть усі країни діяти узгоджено. Для забезпечення успіху нового еколого-економічного вектору розвитку світової спільноти ці угоди мають стати частиною всеохоплюючого плану, сфокусованого на створенні більш розумної та збалансованої структури світової цивілізації, яка інтегрує третій світ у глобальну економіку. Настільки ж важливою є і готовність розвинутих країн подати приклад — інакше третій світ навряд чи піде на необхідні зміни навіть в обмін на значну допомогу.

Надто ускладнює розробку моделі життєздатного суспільства різноманітність країн і народів як у політичному устрою, так і в рівні економічного та культурного розвитку. Тому на прірву, що існує між країнами-донорами

і країнами-споживачами, доведеться звернути особливу увагу. За такої різноманітності держав сам перехід до сталого екорозвитку має здійснюватися з урахуванням регіональних особливостей.

Зазначена різноманітність змушує враховувати навіть такі міжетнічні всіеформування, як Курдистан, Балкани, Кашмір тощо. Слід відзначити, що зараз взагалі деякі люди визначають певну єдність за допомогою радше екологічних, ніж загально-національних критеріїв. Наприклад, «регіон Аральського моря» включає мешканців ряду колишніх радянських республік, що страждають від регіональної екологічної катастрофи. З певною мірою умовності так можна говорити і про «Чорнобильську зону». Назву «Амазонія» використовують люди кількох національностей, що мешкають у найбільших у світі дощових лісах, де національні кордони часто і непомітні, і не суттєві.

Найбільш складним питанням у реалізації концепції усталеного екорозвитку, як і в будь-якій іншій глобальній угоді, є відносини між бідними і багатими країнами. Між тягарем обов'язків, покладених на кожену групу країн, повинна дотримуватися деяка рівновага. Якщо, наприклад, якась угода більше впливає на бідні країни, це має бути виправлено одночасно угодою, яка більшою мірою впливала б на багаті країни. Такий підхід вже одержав своє визнання під час попереднього обговорення ряду глобальних екологічних проблем. Прикладом того є початок переговорів про порятунк дощових лісів, які знаходяться переважно в бідних країнах і одночасно обговорення угод про зменшення викидів парникових газів, що особливо складно для багатих країн. Якщо ці перемовини завершаться успішно, то це буде суттєвим поступом в міжнародній екологічній політиці.

Слід передбачити, що суттєві ускладнення в цьому аспекті можуть виникнути при координації зусиль країн-донорів. Поки що жодна з держав не виявила бажання (і певно це не під силу навіть групі найбагатших) бути головним спонсором програми збалансованого екорозвитку. Більшість покладає свої надії на виділення фінансових ресурсів США, Японією, Західною Європою і багатими нафтовидобувними країнами [5, с. 327–329, 331].

Створення дієздатної моделі усталеного екорозвитку значною мірою опосередковується природоохоронним законодавством. Саме воно є механізмом узгодження інтересів різних соціальних груп, тобто є наслідком соціального і політичного компромісу, а не залежить лише від потенційних технологічних можливостей суспільства [13, с. 6–12]. «Ці компроміси визначаються тим, яку суму готові заплатити люди, щоб уникнути того чи іншого виду шкідливого впливу, чи від яких соціальних вигод вони погодилися б відмовитися заради збереження чистоти довкілля. Або, навпаки, яку компенсацію люди можуть вимагати за перебування й проживання у погіршених умовах довкілля» [2, с. 142].

Важливою умовою людського вибору між можливими альтернативами є поінформованість громадян щодо стану довкілля, гласність, об'єктивність і незалежність екологічної експертизи, а також вільний доступ громадян до будь-якої екологічної інформації. Потужним чинником впливу на відносини суспільства з природою є громадська думка. При її оцінці слід враховувати, що різні суспільні групи мають «різні пороги чутливості». Вони оцінюють одну і ту ж інформацію по різному — від нормальної до кризової і навіть катастрофічної. Така ситуація була типовою для України, особливо після Чорнобильської трагедії: дехто пройнявся простою недовірою до тверджень про шкідливість радіоактивного пилу, а значна частина населення ставилась з панічним жахом до будь-яких можливих промислових проєктів. Вимоги «зупинити й заборонити» були цілком зрозумілими й виправданими на емоційному рівні. Проте це не вихід із ситуації. Звичайно, закриття діючих шкідливих підприємств може тимчасово поліпшити стан довкілля, але в умовах відсутності коштів для імпорту необхідних товарів неминуче відбудеться падіння життєвого рівня населення і зростання соціальної напруги [14, с. 128].

При розробці плану зцілення глобального навколишнього середовища основою реалізму є врахування мінливості суспільних настроїв: те, що здається сміливим і неможливим сьогодні, завтра буде висміюватися за прикре відставання від потреб часу. Але, незважаючи на те, що крива усвідомлення громадськістю загрози навколишньому середовищу в нас та інших країнах справді повзе вгору, важливо не забувати, що зараз ця крива тільки-но розпочала свій рух. Тож на даній стадії максимум політично можливого тут ще далеко не досягає мінімуму чогось плідного.

Важливою складовою створення моделі життєздатного суспільства є вироблення механізмів передачі «ноу-хау» індустриально розвинутими країнами державам третього світу, причому наголос має робитися на екологічно прийнятних технологіях. Це потребує, у свою чергу, створення такої системи фінансово-економічних і адміністративних важелів, котра б витіснила екологічно шкідливі виробництва і водночас стимулювала б розробку, впровадження та поширення природосумісних технологій. Причому сама система виробництва і передачі природозахисних технологій повинна перетворитись із фінансово-обтяжливою в галузь виробництва, що дає прибуток. Хто не усвідомить цієї тенденції — не матиме екологічного майбутнього.

Доказом висновку про те, що турбота про довкілля не суперечить економічним інтересам є досвід країн з найсуворішими законами у природоохоронній галузі. Так, Німеччина, де діють жорсткі правила постійного контролю за станом повітря, посідає перше місце у світі в патентуванні та експорті методів контролю довкілля і чистоти повітря. Японія випереджає інших у галузі практичної розробки такого устаткування. США,

де діють найжорсткіші норми в галузі застосування пестицидів, є лідером у розробці засобів їх контролю. Отже, суворе природоохоронне законодавство не гальмує, а навпаки, сприяє оновленню і розвитку природоохоронних технологій.

Звичайно ж, використання найновіших технологій головним чином залежить від мети, яку ставить перед собою та чи інша держава, наскільки вона готова дотримуватися моделі збалансованого розвитку. Відомо, що країни третього світу роблять неймовірні потуги, щоб досягти за відносно короткий період західних стандартів споживання. Це нерідко підштовхує їх застосувати імпорتنі технології, які стають потужними забруднювачами дов-кілля. Ось чому на порядок денний стали проблеми створення і поширення екологічно прийнятних технологій. Саме на це націлює програма «екологічної конверсії», яка була прийнята на Міжнародній конференції з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Значно ускладнює проблему створення моделі збалансованого екорозвитку неготовність і небажання деяких країн брати участь у її розробці і фінансуванні. Виникають небезпідставні побоювання потрапити у залежність від обставин, адже потрібно буде подавати приклад і активно проводити зміни, які суперечитимуть логіці сучасного природокористування. Навіть наймогутніші держави світу — США, Японія і країни Західної Європи, — незважаючи на їх колосальну економічну міць, відчують себе не готовими до вирішення проблем такого класу. Такого рівня завдання можуть бути під силу лише якійсь наднаціональній владі (щось на зразок світового уряду). Однак, ця ідея, незважаючи на її поширеність і авторитетність, неминуче викличе велику протидію з боку громадян, що звикли до певного рівня комфортності. Крім того, страх за свої права, спричинений можливим делегуванням навіть часткового суверенітету деякій глобальній владі, здатний стати чинником, який не буде сприяти становленню інституцій «всесвітнього уряду». Для його становлення необхідний перехідний етап, на якому будуть розширятися функції міжнародних організацій, міжнародних угод, які в глобальному масштабі визначають прийнятні норми поведінки. Формування цих угод має відбуватися на добровільних засадах, які звичайно не виключають певні стимули, заохочення і юридичні санкції за їх невиконання. В першу чергу це стосується найважливішої наднаціональної організації світу — ООН, яка могла б розглянути і питання про створення розпорядчої ради з контролю за дотриманням відповідних угод. Рада займалася б глобальним навколишнім середовищем так само, як, скажімо, сьогодні Рада Безпеки — питанням війни і миру. Необхідність створення такого органу стає сьогодні очевидною.

Потрібно зазначити що саме завдяки ініціативі ООН в її структурі створене агенство на підставі резолюції Генеральної Асамблеї від 22 листопада 1965 року шляхом об'єднання Розширеної програми технічної

допомоги ООН і Спеціального фонду — Програма розвитку ООН (ПРООН; англ. United Nations Development Programme). Програма розвитку ООН сприяє підтримці України на шляху сталого людського розвитку, спрямованого на досягнення заможної, демократичної та сильної держави, в якій ніхто не залишається осторонь і враховується думка кожного і кожної. ПРООН керується Цілями сталого розвитку та Конвенціями ООН, до яких приєдналася Україна. Діяльність програми спрямована на боротьбу із бідністю у сільських районах шляхом впровадження ефективних моделей соціального і економічного розвитку та розвитку довкілля, а також шляхом підтримки демократичних процесів, установ та мереж [15].

Активна діяльність ПРООН щодо сталого розвитку надало українському суспільству чітке розуміння сучасного світового бачення 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), які ще називають «Глобальними цілями» — це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для всі людей у світі.

Вказані 17 Цілей є розвитком успіху Цілей розвитку тисячоліття; крім того, серед інших пріоритетів, вони також охоплюють нові сфери, такі як кліматичні зміни, економічна нерівність, інновації, стале споживання, мир і справедливість. На переконання ПРООН в Україні, Цілі є взаємопов'язаними — ключем до успіху в одній із них є вирішення питань, загалом пов'язаних із іншими.

ЦСР працюють у дусі партнерства і прагматизму, і спрямовані на правильний вибір з метою стабільного підвищення якості життя для майбутніх поколінь. Вони містять чіткі орієнтири та цільові показники, які всі країни мають запровадити відповідно до власних пріоритетів і екологічних проблем світу загалом. ЦСР є інклюзивним порядком денним. Вони усувають основні причини бідності та об'єднують нас для запровадження позитивних змін для людей і планети. «Підтримка Порядку денного до 2030 року є одним із головних пріоритетів ПРООН», — заявила Адміністратор ПРООН Хелен Кларк. «ЦСР надають нам загальний план і порядок денний для вирішення деяких нагальних проблем, що стоять перед нашим світом, таких як бідність, кліматичні зміни та конфлікти. ПРООН має досвід і знання, необхідні для досягнення прогресу і надання допомоги країнам на шляху до сталого розвитку» [16].

Доцільним було б також проведення традиційних щорічних зустрічей з екологічних проблем на міжурядовому рівні, на зразок нинішніх щорічних економічних саммітів, які лише інколи приділяють увагу навколишньому середовищу. В кожному разі, попереднє обговорення моделі життєздатного суспільства повинне відбутися саме на такому рівні. На відміну від економічних саммітів, у такому обговоренні мають брати участь глави як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються.

Результатом діяльності ПРООН на сьогодні є Указ Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» в якому з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина постановлено, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [17].

ЦСР набули чинності у січні 2016 року, і вони лежатимуть в основі політики та фінансування ПРООН протягом наступних 15 років. Як основне агентство ООН у сфері розвитку, що працює майже у 170 країнах і територіях, ПРООН має унікальні можливості для досягнення Цілей. Досягнення ЦСР потребує партнерства державних органів, приватного сектора, громадянського суспільства і громадян, завдяки чому прийдешнім поколінням ми залишимо планету у кращому стані.

Сімнадцять Цілей сталого розвитку і 169 завдань, що їх ПРООН проголошують, демонструють масштабність і амбітність цього нового всезагального Порядку денного. Вони орієнтовані на розвиток здобутків, досягнутих у рамках Цілей розвитку тисячоліття, і на завершення реалізації завдань, які не вдалося виконати. Вони спрямовані на реалізацію прав людини для всіх, досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат. Вони мають комплексний та неподільний характер і забезпечують зрівноваження трьох вимірів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного [16].

Потрібно зазначити що такий динамізм в правотворенні та підтримці урядом у цьому напрямку та підтримка ПРООН виконання нинішньої Національної стратегії розвитку та Плану дій, що включає пришвидшення темпів економічного зростання та залучення іноземних інвестицій, боротьбу з корупцією, врегулювання збройного конфлікту на сході України та розвиток цифрового врядування, завдяки якому загальнодержавні послуги стануть доступними в електронному вигляді не проходить сама по собі та потребує часу на реалізацію та корегування. Прикладом сучасної дослідницької діяльності є аналітичні пропозиції вчених С. Б. Воронцова та Т. М. Бурбели центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень на тему Сучасний стан та проблеми формування підходів до забезпечення сталого розвитку України в якому наведено огляд сучасних проблем забезпечення сталого розвитку України. Відзначено, що наразі у державі не сформовано єдиного цілісного уявлення (концепції) забезпечення сталого розвитку України, а головна увага прийнятих документів переважно зосереджується на аналізі сучасної ситуації та констатації проблем. Наголошено авторами, що збалансований розвиток

в економічній, соціальній та екологічній сферах можливий за умови впровадження нових більш ефективних підходів і практичних механізмів державного регулювання у сфері сталого розвитку, а також запропоновано заходи, яких потрібно було б вжити на цьому напрямі [18].

Висновки

Ситуація, що склалася, вимагає глибокого обґрунтування необхідності взаємозв'язку між усіма державами на планеті як необхідної передумови забезпечення майбутнього людського роду. Щоб це майбутнє настало, вкрай необхідно створити і прийняти до виконання всім світовим співтовариством модель (концепцію) життєздатного суспільства. Найбільш адекватною моделлю бачиться така, що передбачає узгодженість соціально-економічного розвитку із законами природи й перехід до збалансованого природокористування, що забезпечить сприятливе природне середовище і гідний рівень життя. Якщо ми не піднінемося до розуміння цього і не забезпечимо відповідне політико-правове, економічне, технологічне і світоглядницьке підґрунтя, нас чекають надто важкі випробування.

Список посилань:

1. Браун Л., Флайвін К., Постель С. У теплі Сонця й землі. Кур'єр ЮНЕСКО. 1992. Січень. С. 28–31.
2. Кисельов М. М., Крисаченко В. С., Гардашук Т. В. Методологія екологічного синтезу. Київ: Наукова думка, 1995. 158 с.
3. Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології. Київ: Заповіт, 1998. 688 с.
4. Паавер К. Эволюция. Человек. Этика. Актуальные вопросы эволюционной биологии / Редкол.: Т. Сутт (отв. ред.) и др. Тарту, 1988. С. 12–16.
5. Гор Эл. Земля на чаше весов (экология и человеческий дух). Москва: Проза, поэзия, публицистика, 1993. 432 с.
6. Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рэндерс Й., Беренс В. В. III. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложное положение человечества». Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1991. 207 с.
7. Программа действий: Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Женева: Центр «За наше общее будущее», 1993. 70 с.
8. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. Москва: Прогресс, 1989. 376 с.
9. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика. Київ: «МП Леся», 2009. 364 с.
10. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 года). Новосибирск, 1992. 62 с.

11. Толстоухов А. В. Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2003. 308 с.
12. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. Київ: ТОВ «Атлант ЮЄМСІ», 2005. 498 с.
13. Хаббард Г. М. Реальная стоимость энергии В мире науки. 1991. №6. С. 6–12.
14. Хилько М. І. Екологізація політики. Київ: ВАДЕКС, 2014. 344 с.
15. Матвієнко В. М., Ковтун О. Ю. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. 812с.
16. UNDP in Ukraine (2021). Sustainable Development Goals <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
17. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року Указ Президента України №722/2019 <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
18. Воронцов С. Б., Бурбела Т. М. Сучасний стан та проблеми формування підходів до забезпечення сталого розвитку України <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasniy-stand-problemi-formuvannya-pidkhodiv-do-zabezpechennya>

References:

1. Brown, L., Flyvin, K. & Postel, S. (1992, January). In the warmth of the Sun and the Earth. UNESCO Courier, 28–31.
2. Kiselyov, M.M., Krisachenko, V.S. & Gardashuk, T.V. (1995). Methodology of ecological synthesis. Kyiv: Naukova Dumka, 158 p. [in Ukrainian].
3. Krisachenko, V.S. (1998). Man and the biosphere: the foundations of ecological anthropology. Kyiv: Zapovit, 688 p. [in Ukrainian].
4. Paaver, K. (1988). Evolution. Human. Ethics. Topical issues of evolutionary biology / Ed.: T. Sutt (responsible ed.) et al. Tartu, 12–16 [Estonia].
5. Gor, El. Earth on the scales (ecology and human spirit) (1993). Moscow: Prose, poetry, journalism, 432 p. [in Russian].
6. Meadows, D.H., Meadows, D.L., Rensders, J. & Behrens, V.V. (1991). Limits to growth. Report on the project of the Club of Rome «The Difficult Situation of Mankind». Moscow: Publishing house Mosk. un-ta, 207 p. [in Russian].

7. Agenda for Action: Agenda 21 and other papers from the Rio de Janeiro conference in a popular presentation. (1993). Geneva: «Center for Our Common Future», 70 p. [in Switzerland].
8. Our common future. Report of the International Commission on Environment and Development. (1989). Moscow: Progress, 376 p. [in Russian].
9. Krisachenko, V.S. (2009). Ecological culture: theory and practice. Kyiv: MP Lesya, 364 p. [in Ukrainian].
10. United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, June 1992). (1992). Novosibirsk, 62 p. [in Russian].
11. Tolstoukhov, A.V. (2003). Globalization. Power. Eco-future. Kyiv: Ed. PARAPAN, 308 p. [in Ukrainian].
12. Andrushchenko, V.P. (2005). Organized society. Problems of organization and social self-organization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of socio-philosophical analysis. Kyiv: Atlant USMC LLC, 498 p. [in Ukrainian].
13. Hubbard, G.M. (2014). The real cost of energy. In the world of science. 1991. No. 6. pp. 6–12.
14. Khylyk M.I. Greening policy. Kyiv: VADEX, 344 p. [in Ukrainian].
15. Matvienko, V.M. & Kovtun, O.Y. (2004). United Nations Development Program. Ukrainian diplomatic encyclopedia: In 2 volumes / Editor: LV Gubersky (chairman) and others. Kyiv: Knowledge of Ukraine, 2004. Vol. 2. 812 p. [in Ukrainian].
16. UNDP in Ukraine (2021). Sustainable Development Goals <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
17. On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030. Decree of the President of Ukraine №722 / 2019 <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
18. Vorontsov, S.B. & Burbela, T.M. Current state and problems of forming approaches to ensuring sustainable development of Ukraine <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasniy-stan-ta-problemi-formuvannya-pidkhodiv-do-zabezpechennya>].

Mykola Khylyko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>

e-mail: mykola.khylyko@gmail.com

Dmytro Tovmash

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>

e-mail: tovmash@knu.ua

**GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS AN
ATTEMPT FOR PURPOSEFUL PROGRAMMING OF
HARMONY OF THE FUTURE OF HUMANITY**

Abstract

It became clear that bringing the Earth to an ecological balance is an archival task of humanity, but reaching an agreement on the need for comprehensive changes will not be easy. But the question has already been put on the agenda.

The role of the «Club of Rome», World Environmental Forums and Reports of International Environmental Commissions in justifying the concept of sustainable development is analyzed. It was revealed that for most subjects of world politics in the development and implementation of the goals of sustainable development, the imitation of legislative functions, rhetoric prevails instead of real changes in the ecological and economic paradigm. It is emphasized the need for a radical change in the moral paradigm of human life, according to which only what is ecological is economic.

The factors of the scientific, economic, technological, political-legal and worldview levels that universally inhibit the introduction of the model of sustainable development are indicated and analyzed.

Keywords: natural environment, ecology, economy, environmental policy, environmental crisis, concept of sustainable development, UNDP, goals of sustainable development.

Стаття надійшла до редакції 14.02.22

© Хилько М.І., Товмаш Д.А., 2022